

Н. О. СЕРЬОГІНА

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач відділу аспірантури та докторантури
Національний університет охорони здоров'я України
імені П. Л. Шупика
ORCID: 0000-0002-4491-4723

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ЗАЙНЯТОСТІ В СФЕРІ МЕДИЦИНИ ЯК НЕОБХІДНА ПЕРЕДУМОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

У статті розкрито проблемних аспектів зайнятості в сфері медицини як необхідна передумова забезпечення безпеки держави. Досліджено стан зайнятості в сфері медицини зважаючи на останні події в Україні, зокрема поширення пандемії коронавірусної хвороби. Встановлено, що загострення сучасних проблем глобального характеру (розповсюдження епідемії, загострення військових конфліктів, зростання старіння суспільства тощо) обумовлюють появу необхідності у медичному обслуговуванні належного рівня, а також у якісній відбудові кадрового забезпечення сфери охорони здоров'я, зокрема у покращенні зайнятості населення в даній сфері. Розкрито проблеми зайнятості в сфері медицини в Україні, зокрема скорочення кількості зайнятих у сфері медицини; погіршення авторитетності медичних спеціальностей; значне скорочення масштабів підготовки медпрацівників; стабільне зменшення доступу населення до отримання медичної освіти; погіршення рівноваги кількості зайнятих в сфері медицини між міською та сільською місцевостями; недостатній рівень мотивації медпрацівників до ефективної діяльності, що зумовлено недосконалістю системи її оплати; висока частка працівників пенсійного віку у структурі кадрового забезпечення сфери медицини; неконтрольовані міграційні процеси серед медпрацівників з України за кордон. Наведено чинники, що впливають на стан зайнятості в сфері медицини. Визначено шляхи вирішення проблеми зайнятості в сфері медицини в Україні, зокрема покращення кадрового забезпечення сфери охорони здоров'я за рахунок впровадження удосконалених освітніх програм; сприяння дотримання прав працівників, зайнятих в сфері медицини; подолання перешкод в напрямі доступу студентів до отримання медичної спеціальності; зростання обсягів фінансування в розвиток сфери медицини з метою залучення капіталовкладень у базову підготовку медичних працівників. Подібні заходи сприятимуть створенню висококваліфікованого та мотивованого кадрового забезпечення в сфері медицини, а також посилить його ефективність, що в результаті дозволить покращити стан зайнятості в даній сфері.

Ключові слова: зайнятість населення, медицина, безпека держави, проблеми зайнятості в сфері медицини, чинники, шляхи вирішення проблеми зайнятості.

N. O. SEROHINA

Candidate of Law, Associate Professor,
Head of the Department of Postgraduate and Doctoral Studies
Shupyk National Healthcare University of Ukraine
ORCID: 0000-0002-4491-4723

PROBLEMATIC ASPECTS OF EMPLOYMENT IN THE FIELD OF MEDICINE AS A NECESSARY PREREQUISITE FOR ENSURING STATE SECURITY

The article reveals the problematic aspects of employment in the field of medicine as a necessary prerequisite for ensuring the security of the state. The state of employment in the field of medicine was studied, taking into account the latest events in Ukraine, in particular the spread of the coronavirus disease pandemic. It has been established that the aggravation of modern problems of a global nature (the spread of epidemics, the exacerbation of military conflicts, the increase in the aging of society, etc.) cause the emergence of the need for medical care of an appropriate level, as well as for the qualitative reconstruction of personnel support in the field of health care, in particular, in improving the employment of the population in this sphere. The problems of employment in the field of medicine in Ukraine are revealed, in particular, the reduction in the number of people employed in the field of medicine; deterioration of the authority of medical specialties; a significant reduction in the scope of training of medical workers; stable decrease in the population's access to medical education; deterioration of the balance of the number of people employed in the field of medicine between urban and rural areas; insufficient level of motivation of medical workers for effective activity, which is caused by the imperfection of the system of its payment; a high share of employees of retirement age in the structure of personnel support in the field of medicine; uncontrolled migration processes among medical workers from Ukraine abroad. Factors influencing the state of employment in the field of medicine are given. Ways to solve the problem of employment in the field of medicine in Ukraine have been determined, in particular, the improvement of human resources in the field of health care through the implementation of improved educational programs; promoting the observance of the rights of

workers employed in the field of medicine; overcoming obstacles in the direction of students' access to obtaining a medical specialty; increase in the amount of funding for the development of the field of medicine in order to attract capital investments in the basic training of medical workers. Such measures will contribute to the creation of highly qualified and motivated personnel in the field of medicine, as well as increase its effectiveness, which will ultimately improve the employment situation in this field.

Key words: population employment, medicine, state security, employment problems in the field of medicine, factors, ways to solve the employment problem.

Постановка проблеми

Найголовнішим пріоритетом будь-якої держави є сприяння ефективному розвитку сфери медицини (особливо в частині кадрового забезпечення), що має на меті забезпечення належного рівня суспільного здоров'я та безпеки держави загалом. При суспільних трансформаціях, притаманних сучасності, в розвитку медицини спостерігаються досить активні зміни кількості зайнятих та структури кадрового забезпечення, які переважно пов'язані із зростаючим попитом на медичні послуги, збільшенням їх асортименту і покращенням рівня обслуговування суспільства.

На даний час жодна країна не здатна забезпечити високий рівень суспільної життєдіяльності та добробуту не приділяючи уваги забезпеченню високого рівня ефективності розвитку медицини, яка гарантує будь-якому громадянину надання екстреної та високоякісної медичної допомоги. Однак, зважаючи на практичний досвід зарубіжних країн, можна стверджувати, що впродовж останніх років переважає тенденція до зменшення кількості зайнятих в даній сфері. Безумовно, це призводить до погіршення доступності та якості медичного обслуговування населення, а також до утруднення умов отримання медичної допомоги. Загострення сучасних проблем глобального характеру (розповсюдження епідемій, загострення військових конфліктів, зростання старіння суспільства тощо) обумовлюють появу необхідності у медичному обслуговуванні належного рівня, а також у якісній відбудові кадрового забезпечення сфери охорони здоров'я, зокрема у покращенні зайнятості населення в даній сфері. У розвинутих зарубіжних країн на сьогоднішній день все більше загострюється проблематика, пов'язана із браком медичних працівників, яку вирішують переважно за рахунок посилення міжнародних міграційних процесів медичного персоналу шляхом стимулювання його високою оплатою праці та гідним рівнем життєдіяльності. В той час, коли менш розвинуті країни більш проблематично переживають дані процеси. Тому, на даний час досить важливо дослідити найбільш актуальні проблеми зайнятості в сфері медицини, вирішення яких сприятиме забезпеченню належного рівня суспільного здоров'я та безпеки держави загалом.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Проблематику зайнятості в сфері медицини досліджували такі науковці як Р. Власенко, А. Волосовець, О. Волосовець, В. Заболотько, Є. Лук'янчук, Т. Носуліч, Н. Орлова, Т. Сабецька та інші. Проте, незважаючи на достатню кількість напрацювань науковцями даної проблематики, на сьогоднішній день недостатньо розкриті питання зайнятості в сфері медицини зважаючи на останні події в Україні, зокрема поширення пандемії коронавірусної хвороби.

Формулювання мети дослідження

Метою статті є розкриття проблемних аспектів зайнятості в сфері медицини як необхідна передумова забезпечення безпеки держави.

Викладення основного матеріалу дослідження

Проблеми зайнятості в медичній системі обговорювалися на офіційних світових майданчиках задовго до пандемії COVID-19. Так, Комісією ООН із зайнятості у сфері охорони здоров'я та економічного зростання визначено, що до 2030 р. в країнах з низьким і нижче середнього рівнем доходів прогнозована глобальна нестача медичних працівників сягне 18 млн. [2, с. 20]. Варто зазначити, що капіталовкладення у кадрове забезпечення в сфері медицини виступає своєрідною гарантією покращення рівня продуктивності функціонування даної сфери в сучасних умовах.

Проблематика зайнятості в сфері медицини потребує комплексного вивчення, у тому числі й виявлення регіональних особливостей формування раціональної професійно-кваліфікаційної структури, визначення основних проблем і перспектив розвитку. На основі таких досліджень можна вносити чіткі пропозиції щодо подальшого реформування системи охорони здоров'я як на загальнодержавному, так і на регіональному рівнях. Завдання забезпечення відповідності рівня її розвитку суспільним потребам закономірно висувають високі вимоги до загальної та професійної підготовки працівників закладів охорони здоров'я, зумовлюють необхідність володіння сучасними технологіями лікувального процесу. Водночас розвиток кадрового потенціалу сфери медицини об'єктивно пов'язаний з тенденціями зайнятості населення, сформованими в останні роки, які, ймовірно, зберігатимуться і в перспективі. Серед них:

- зростання частки осіб похилого віку в складі робочої сили (зайнятих);
- скорочення частки молоді в складі зайнятого населення;

- збільшення чисельності зайнятих у сфері управління;
- зменшення чисельності працюючих безпосередньо у виробництві товарів і послуг [4, с. 174].

Унаслідок загальносвітового тренду щодо зменшення кількості зайнятих в сфері медицини, стан здоров'я населення та рівень організації медичної допомоги у багатьох країнах, особливо з низьким індексом розвитку, в умовах пандемії COVID-19 знаходиться під загрозою через можливе зменшення обсягів надання та зниження доступності медичної допомоги, зокрема невідкладної [8].

Епідемії, війни, старіння населення та зростання рівня захворюваності збільшує потребу у медичних послугах та загострює проблему ефективного відновлення кадрового потенціалу системи охорони здоров'я, що частіше розвинутими країнами вирішується за рахунок міжнародної міграції лікарів та медичних сестер. Це стимулюється значними відмінностями в оплаті праці медичних працівників і загальній якості їх життя у різних країнах [2, с. 21]. Зростання темпів розвитку медицини та невідкладної допомоги в умовах пандемії обумовлює збільшений попит на медичних працівників. Проте, на глобалізованому ринку праці охорони здоров'я наявна пропозиція кадрових ресурсів не відповідає попиту. Відсутність кваліфікованих кадрових ресурсів у цій сфері, низька якість знань і навичок можна розглядати як велику перешкоду в досягненні цілей сталого розвитку [5, с. 113].

У відповідь на COVID-19 ряд країн Організації економічного співробітництва та розвитку (Organisation for Economic Co-operation and Development – OECD) вже вжили заходів, що дозволяють мобільним медичним працівникам-мігрантам допомогти задовольнити попит на медичне обслуговування в цих країнах, що зростає. Такі дії можуть набути форми сприяння продовженню дозволу на роботу або найму, тимчасового та/ або обмеженого ліцензування, прискореної обробки визнання зарубіжних кваліфікацій або доступу до деяких робочих місць у секторі охорони здоров'я розвинутих країн світу. Задля управління міграційними процесами вже навіть створена Міжнародна платформи щодо мобільності працівників охорони здоров'я. Водночас така ситуація призведе до поглиблення кризових явищ у країнах, що нестимуть найбільші втрати кваліфікованих медичних працівників [2, с. 21].

В Україні з квітня 2020 р. на нову систему фінансування перейшли заклади охорони здоров'я так званого другого рівня, які надають спеціалізовану медичну допомогу. Після укладання договору із Національною службою здоров'я України такі медичні заклади почали отримувати фінансові відшкодування за надані медичні послуги за програмою медичних гарантій. Перед початком другого етапу медичної реформи у суспільстві спостерігалися побоювання, що окремі медичні заклади закриють, а лікарі виїжджатимуть у пошуках роботи за кордон. Проте, як показують дані електронної системи охорони здоров'я України, прогнозованої критичної ситуації з кадровим забезпеченням вітчизняної медичної системи не спостерігається [7].

Основним же джерелом збільшення чисельності медичних кадрів залишається їх ефективна підготовка та перепідготовка за освітніми програмами різного рівня. У більшості країн Європейського регіону спостерігається стале збільшення обсягів підготовки лікарів та медичних сестер. Без правильних політичних рішень, належного соціального захисту, постійної уваги влади й суспільства до галузі та постійного поповнення лав лікарів та молодших медичних працівників з медичною освітою, успішна боротьба з епідеміями інфекційних та неінфекційних хвороб стане проблематичною [2, с. 22].

Тому, зважаючи на те, що державою не достатньо приділялася увага щодо проблем зайнятості в сфері медицини, на сьогоднішній день можна спостерігати:

- скорочення кількості зайнятих у сфері медицини, див. рис. 1.

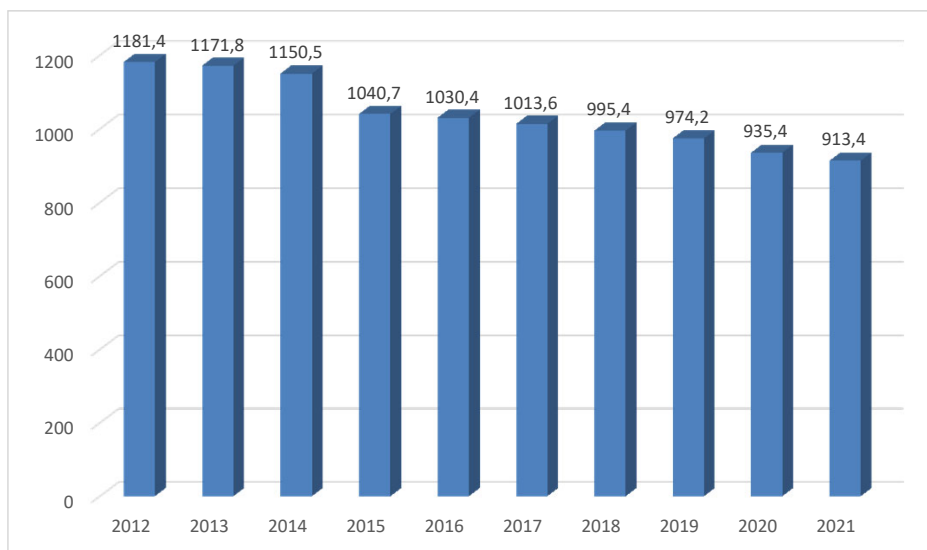
Так, на кінець 2021 року в Україні кількість зайнятого населення в сфері охорони здоров'я склала 913,4 тис. осіб, що на 268 тис. осіб або на 22,68% в порівнянні з 2012 роком. Варто зазначити, що в Україні найбільш гостро відчувають брак зайнятого населення в даній сфері у сільській місцевості.

- погіршення авторитетності медичних спеціальностей;
- значне скорочення масштабів підготовки медпрацівників;
- стабільне зменшення доступу населення до отримання медичної освіти;
- погіршення рівноваги кількості зайнятих в сфері медицини між міською та сільською місцевостями;
- недостатній рівень мотивації медпрацівників до ефективної діяльності, що зумовлено недосконалістю системи її оплати;
- висока частка працівників пенсійного віку у структурі кадрового забезпечення сфери медицини;
- неконтрольовані міграційні процеси серед медпрацівників з України за кордон.

Все вище наведене, негативно впливає на стан зайнятості в сфері медицини, а також веде до недостатнього забезпечення безпеки як держави, так і її суспільства.

Основними чинниками, що впливають на стан зайнятості в сфері медицини, є, безперечно, демографічна ситуація, особливості розвитку системи охорони здоров'я на регіональному рівні, а також промисловий або аграрний характер економічного розвитку, наявність санаторно-курортних закладів, розгалужена мережа науково-дослідних установ, наявність медичних університетів і спеціалізованих медичних закладів [4, с. 175].

За час незалежності нашої країни кількість лікарів та молодшого медичного персоналу скоротилась у 2 та 4 рази відповідно. Особливого загострення ситуація набула у 2020–2021 рр. під час коронакризи. За підрахунками

Рис. 1. Динаміка кількості зайнятого населення в сфері охорони здоров'я в Україні протягом 2012–2021 років, тис. осіб Джерело: [6]

експертів, протягом 2020 р. через незадовільні умови праці (відсутність засобів індивідуального захисту, різке зростання робочого навантаження, застарілу матеріально-технічну базу тощо) звільнилось понад 34 тис. медичних працівників. Крім того, майже третина (28,7 %) лікарів та медичних сестер були інфіковані COVID-19, частина працівників пенсійного і передпенсійного віку були змушені брати відпустки без збереження заробітної плати через загрозу інфікування та важкого перебігу коронавірусної хвороби (віковий самоценз), що на певний час виключило їх із системи охорони здоров'я [1].

З першого погляду видається, що середній рівень забезпеченості населення лікарями, який у 2020 р. склав 35,6 осіб на 10 тис. населення, є високим, адже перевищує аналогічний показник для європейських країн – 33 фахівці на 10 тис. населення. Проте варто зазначити, що в Європі мова йде виключно про лікарів-практиків, які безпосередньо надають медичні послуги, тоді як в Україні даний показник включає також методистів і організаторів, які працюють у сфері охорони здоров'я, санітарних лікарів, науковців. Так, за даними Всесвітньої організації охорони здоров'я на сьогоднішній день за рівнем забезпеченості лікарями та медичними сестрами й акушерками Україна знаходиться на 38-му місці в Європейському регіоні [8]. Цікаво, що за рівнем забезпеченості практикуючими лікарями Україна знаходиться на одному рівні з такими розвиненими країнами як Південна Корея, Японія, Польща й Великобританія. Разом з тим вдвічі поступається за цим показником Словаччині, Угорщині, Норвегії та Італії [2, с. 22].

Криза COVID-19 ще більше підкреслила проблему дефіциту персоналу. Тенденції ринку праці в галузі охорони здоров'я доводять, що попит на медичних працівників випереджає пропозицію та створює серйозний тиск на систему охорони здоров'я в світі. За прогнозними даними ВООЗ в 2023 році попит на медичних працівників зросте до 80 млн. працівників, тоді як пропозиція досягне 75 млн. Наслідки пандемії доводять, що державна політика країн, які традиційно формували кадрову політику в сфері охорони здоров'я на основі простих коефіцієнтів чисельності населення та еталонних показників щільності медичних працівників, не відповідає сучасним потребам населення у сфері охорони здоров'я чи надзвичайним ситуаціям. Пандемія COVID-19 підкреслює важливість оптимального управління людськими ресурсами для сфери охорони здоров'я [5, с. 116].

Проблеми якості медичного персоналу, ознакою якої є високий професіоналізм і яка забезпечуються постійною потребою у підвищенні професійних здатностей надавати кваліфіковану медичну допомогу, є актуальними і для зарубіжної практики. Так за висновками фахівців, старіння населення та дефіцит кваліфікованих лікарів підвищують важливість пошуку, найму, навчання та утримання кваліфікованих працівників. Зростаючий розрив між попитом та пропозицією кваліфікованих фахівців уже зараз створює проблеми для державних та приватних систем охорони здоров'я. Окрім того, багато лікарів відчують професійне вигорання та зниження результативності роботи [3].

Для забезпечення ефективного функціонування системи охорони здоров'я потрібні стратегічне планування, підтримка та зміцнення потенціалу кадрових ресурсів. Для нарощування та розгортання ефективної кадрової політики в сфері охорони здоров'я необхідні стратегічні підходи, які охоплюють розгляд питань щодо чисельності та наявності медичних працівників; їх розподілу; спеціальних знань та навичок, отриманих у ході належної підготовки; організації шляхів надання послуг; безпечних та гідних умов праці, включаючи безпеку та гігієну

праці; оперативного огляду політики та регулюючих положень; допоміжних механізмів, у тому числі фінансових ресурсів [5, с. 118].

Міжнародна організація праці зазначає, що вирішення проблем кадрового забезпечення галузі охорони здоров'я може відбуватись двома шляхами: поліпшенням умов праці та вдосконаленням управлінського механізму. Підвищення ефективності використання кадрових ресурсів можна досягти шляхом посилення спроможності національних установ розробляти та впроваджувати дієвіші стратегії розвитку та здійснювати відповідне регулювання кар'єрних траєкторій працівників охорони здоров'я, реалізовувати моделі кадрової політики, що б передбачали створення «запасу» медичних працівників [1].

Висновки та пропозиції

Таким чином, на основі вище наведеного можна дійти висновку, що стан зайнятості в сфері медицини в Україні на сьогоднішній день є задовільним. Однак, існує чимало проблем в даній сфері, які при умові їх загострення можуть набути більш глобального характеру. Управління кадровим забезпеченням в сфері медицини має задовольняти потреби медичних закладів у спеціалістах з належними комунікативними якостями та кваліфікаційним рівнем, які спроможні опанувати новітні медичні технології та користуватися ними в практичній діяльності. Відтак, на нашу думку, з метою вирішення проблем зайнятості в сфері медицини, державі необхідно розробити цілий комплекс заходів, спрямованих на:

- покращення кадрового забезпечення сфери охорони здоров'я за рахунок впровадження удосконалених освітніх програм;
- сприяння дотримання прав працівників, зайнятих в сфері медицини;
- подолання перешкод в напрямі доступу студентів до отримання медичної спеціальності;
- зростання обсягів фінансування в розвиток сфери медицини з метою залучення капіталовкладень у базову підготовку медичних працівників.

На нашу думку, подібні заходи сприятимуть створенню висококваліфікованого та мотивованого кадрового забезпечення в сфері медицини, а також посилять його ефективність, що в результаті дозволить покращити стан зайнятості в даній сфері.

Список використаної літератури

1. Власенко Р.В. Щодо кадрового забезпечення галузі охорони здоров'я. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-09/ohorona-zdorovya.pdf>.
2. Волосовець О. П., Заболотько В. М., Волосовець А. О. Кадрове забезпечення галузі охорони здоров'я в Україні та світі: сучасні виклики. *Українські медичні вісті*. 2020. № 1 (84). Том 2. С. 20–26.
3. Лук'янчук Є. Скоро не буде кому лікувати, або Що чекає на традиційну модель медичної допомоги?. URL: <https://www.apteka.ua/article/531937>.
4. Носуліч Т.М. Кадровий потенціал системи охорони здоров'я: проблеми та перспективи розвитку. *Демографія та соціальна економіка*. 2006. № 1. С. 173–179.
5. Орлова Н.С. Проблеми формування кадрового потенціалу галузі охорони здоров'я в умовах пандемії COVID-19 у світі. *Наукові інновації та передові технології*. 2022. № 10 (12). С. 112–122.
6. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>.
7. Сабецька Т.І. Аналіз кадрового забезпечення галузі охорони здоров'я України. *Економіка та суспільство*. 2022. Випуск 40. URL: <https://www.economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1466/1411>.
8. Organisation for Economic Co-operation and Development (2020) Contribution of migrant doctors and nurses to tackling COVID-19 crisis in OECD countries. URL: <http://www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/contribution-of-migrant-doctors-and-nurses-to-tackling-covid-19-crisis-in-oecd-countries2f7bace2/#tablegrp-d1e94>.

References

1. Vlasenko R.V. Shchodo kadrovoho zabezpechennya haluzi okhorony zdorov"ya. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-09/ohorona-zdorovya.pdf>
2. Volosovets' O. P., Zabolot'ko V. M., Volosovets' A. O. Kadrove zabezpechennya haluzi okhorony zdorov"ya v Ukrayini ta sviti: suchasni vyklyky. *Ukrayins'ki medychni visti*. 2020. № 1 (84). Tom 2. S. 20–26
3. Luk"yanchuk YE. Skoro ne bude komu likuvaty, abo Shcho chekaye na tradytsiynu model' medychnoyi dopomohy?. URL: <https://www.apteka.ua/article/531937>
4. Nosulich T. M. Kadrovyyu potentsial systemy okhorony zdorov"ya: problemy ta perspektyvy rozvytku. *Demohrafiya ta sotsial'na ekonomika*. 2006. № 1. S. 173–179
5. Orlova N.S. Problemy formuvannya kadrovoho potentsialu haluzi okhorony zdorov"ya v umovakh pandemiyi COVID-19 u sviti. *Naukovi innovatsiyi ta peredovi tekhnolohiyi*. 2022. №10 (12). S. 112–122
6. Ofitsynyy sayt Derzhavnoyi sluzhby statystyky Ukrainy. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

7. Sabets'ka T.I. Analiz kadrovoho zabezpechennya haluzi okhorony zdorov"ya Ukrayiny. Ekonomika ta suspil'stvo. 2022. Vypusk 40. URL: <https://www.economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1466/1411>

8. Organisation for Economic Co-operation and Development (2020) Contribution of migrant doctors and nurses to tackling COVID-19 crisis in OECD countries. URL: <http://www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/contribution-of-migrant-doctors-and-nurses-to-tackling-covid-19-crisis-in-oecd-countries2f7bace2/#tablegrp-d1e94>